

ANNA UZAROWICZ-CHMIELEWSKA

WYNIKI BADAŃ OSADY NEOLITYCZNEJ W STRYCZOWICACH, WOJ. KIELCE

Osada w Stryczowicach została odkryta podczas badań powierzchniowych mgr. J. Bąbła w 1970 r., prowadzonych wzdłuż cieków wodnych dorzecza rzeki Kamionki¹. Została ona wyróżniona spośród 47 osad kultury pucharów lejkowatych jako największe i najbardziej rozległe stanowisko z najgęstszym rozrzutem zabytków na powierzchni o rozmiarach 700 × 500 m. Powtórne badania powierzchniowe Instytutu Archeologii UW oraz autorki w sąsiedztwie stanowiska potwierdziły w 1975 r. wyjątkowo gęste występowanie na powierzchni zabytków, na rozległym obszarze. W 1976 r. rozpoczęto badania wykopaliskowe osady, które z przerwami trwały dotychczas 6 sezonów².

Badania wykopaliskowe osady w Stryczowicach nie są jeszcze zakończone, a materiał z dotychczasowych badań jest w trakcie opracowania, co wymaga pewnego czasu. Artykuł ten jest więc tylko wstępną próbą podsumowania najważniejszych odkryć.

Osada w Stryczowicach zajmuje obszar najbardziej południowych gruntów wsi Stryczowice w gminie Waśniów³. Położenie badanego stanowiska posiada cechy topograficzne typowe dla osad KPL na wyżynach lessowych. Znajduje się ono na wysoczyźnie lessowej między dwoma strumieniami, będącymi dopływami rzeki Kamionki. Osada położona jest na względnie płaskim grzbiecie cypla wysoczyzny stromo opadającego na południe i południowy zachód, a łagodnie w kierunku północnym i północno-wschodnim. Różnica wysokości między grzbieciem cypla a doliną strumienia wynosi 50 m. Północno-wschodnie, łagodnie opadające zbocze jest dogodne dla rolnictwa, a łąki w dolinach strumieni i rzeczek służą i mogły służyć jako dobre pastwiska⁴ (ryc. 1). Rozmieszczenie wykopów ilustruje ryc. 4.

Usunięcie ziemi ornej w wykopach doprowadziło do odsłonięcia poziomu iluwalnego zniszczonej przez orkę ziemi płowej. Poziom ten jest bardzo zwięzły, gliniasty, twardy w czasie suszy, wymaga użycia kilofów przy jego przekopywaniu. Praca w tym poziomie była ciężka i pracochłonna. W poziomie iluwalnym rysowały się już zarysy obiektów (jam i rowów), przez ciemniejsze lub jaśniejsze od podglebia zabarwienie.

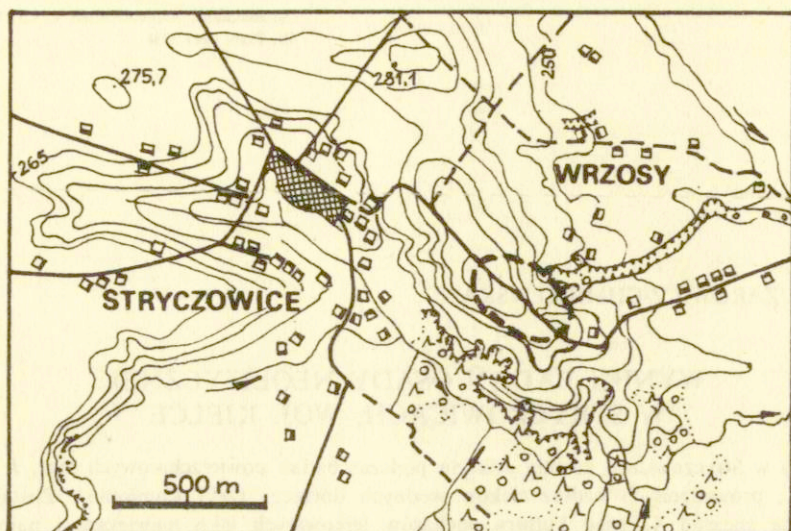
¹ J. Bąbel, *Badania powierzchniowe dorzecza rzeki Kamionki w pow. opatowskim, WA*, t. XL: 1975, s. 559.

² Badania prowadzono z ramienia Państwowego Muzeum Archeologicznego w Warszawie z funduszy Konserwatora Zabytków Archeologicznych w Kielcach, a w 1983 r. we współpracy PMA z Wojewódzkim Ośrodkiem Archeologiczno-Konserwatorskim w Kielcach.

³ Współrzędne stanowiska są następujące: 21° 19' dł. wschodniej i 50° 53' szer. północnej. Średnia wysokość nad poziom morza wynosi 275 m.

⁴ Teren stanowiska został podzielony siatką arową. Osie dwóch magistrali – NS i EW – przecinają się pod kątem prostym we wschodniej części stanowiska. W miejscu tym, na między zakopano betonowy reper. Jego wysokość obliczono na 275 m n.p.m., która służy jako „0” dla pomiarów niwelacyjnych. Plan warstwicowy stanowiska umożliwi lokalizację pionową wykopów, obiektów i zabytków.

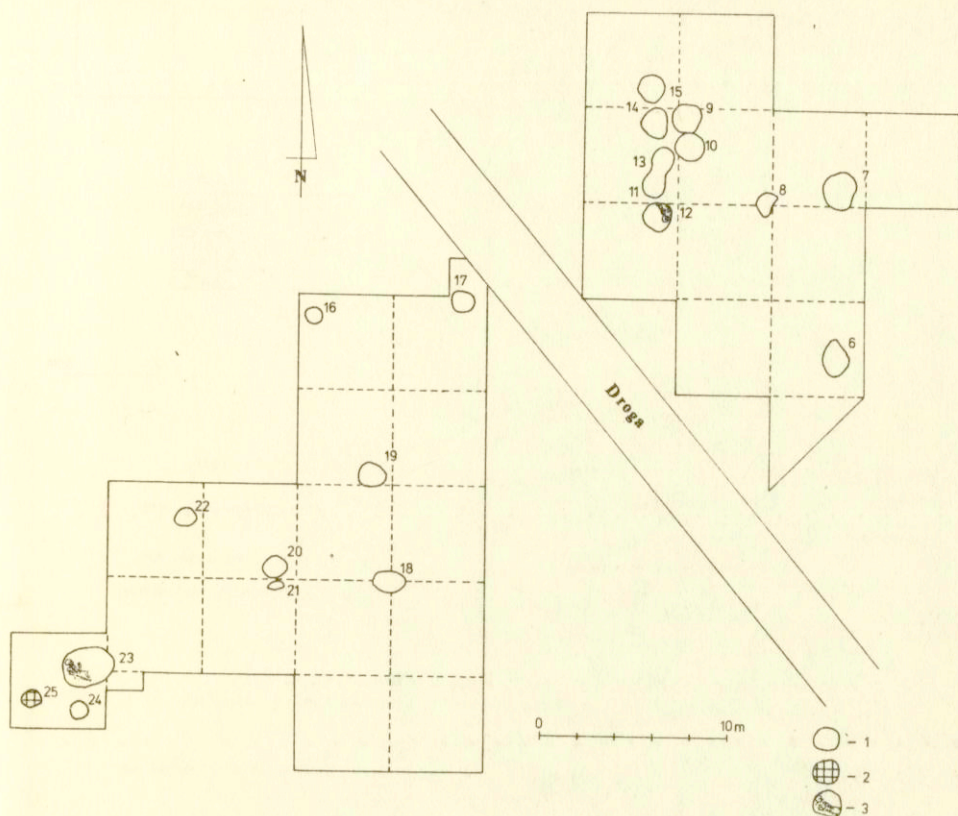
Ryc. 1. Stryczowice woj. Kielce. Plan sytuacyjny stanowiska 1
Situation plan of site 1

Badania wykopaliskowe w pierwszym (1976) roku koncentrowały się we wschodniej części osady, gdzie odkryto 1 jamę kultury lendzielskiej oraz 4 bogate w zabytki jamy KPL. W drugim sezonie (1978 r.) założono wykop w północno-zachodniej części stanowiska, w ślad za informacją miejscowego rolnika o znalezieniu przez niego dużych kamieni i większych fragmentów naczyń. Natrafiono tam na 12-metrowej długości odcinek fosy, której szerokość w całości objął wytyczony, półtarowy wykop. Odkrycie pierwszego odcinka bardzo dobrze zachowanej fosy w dużej mierze warunkowało dalsze planowanie badań, które w następnych 4 latach poświęcone były w równym stopniu badaniom następnych odcinków fosy i jej przebiegu, jak i badaniom wnętrza osady oraz sondażowo poza zasięgiem fosy. W następnych latach wykopy we wnętrzu osady założono w północnej i środkowej jej części, odsłaniając 28 jam (ryc. 2 i 3). Środkowa część stanowiska, między wykopami 2 i 6, była niedostępna dla badań z powodu braku zgody właściciela największego pola na ich prowadzenie. Obok tych prac kontynuowano śledzenie przebiegu fosy, którą w dwóch miejscach przebadano do dna wykopami, a w kilkunastu uchwyciono ją w otworach wiertniczych, wykonywanych świdrem ręcznym.

Poza terenem głównej osady w południowo-wschodniej części stanowiska, na spłaszczeniu pod stokiem grzbietu cypla z osadą, założono wykop sondażowy o powierzchni 25 m². Spodziewano się tu natrafić na cmentarzysko związane z osadą (stanowisko 1B). Właściciel pola znalazł tam bowiem w czasie orki czaszkę ludzką, kości i ułamki naczyń. W wykopie tym natrafiono na blisko siebie położone 3 jamy z licznymi zabytkami. W jednej z nich znaleziono szkielet ludzki. Odkrycie to pozwala przypuszczać, że natrafiono w tym miejscu na pozostałości zwartego kompleksu osadniczego. Rozpoznawczy charakter posiadał również wykop w północnej części stanowiska poza zasięgiem fosy (stan. 1A), gdzie odkryto 1 jamę i resztki dużej konstrukcji kamiennoziemnej. Odkrycia na stanowisku 1A i 1B wymagają dalszych badań.

Wszystkie badane wykopaliskowo obszary – 1, 1A, 1B – zawierały przede wszystkim obiekty i zabytki KPL. Na stanowisku 1 natrafiono również na 4 jamy kultury lendzielskiej. Zwraca uwagę, że oprócz jamy 1 KL, położonej na skłonie grzbietu cypla z osadą KPL, trzy pozostałe obiekty KL znajdują się na kulminacji wzniesienia. Usytuowanie osadnictwa

Ryc. 2. Stryczowice, woj. Kielce. Plan wykopu 4 i 6

1 - obiekty KPL; 2 - obiekty KL; 3 - szkielet

Plan of trenches 4 and 6

1 - Funnel Beaker features; 2 - Lengyel features; 3 - skeleton

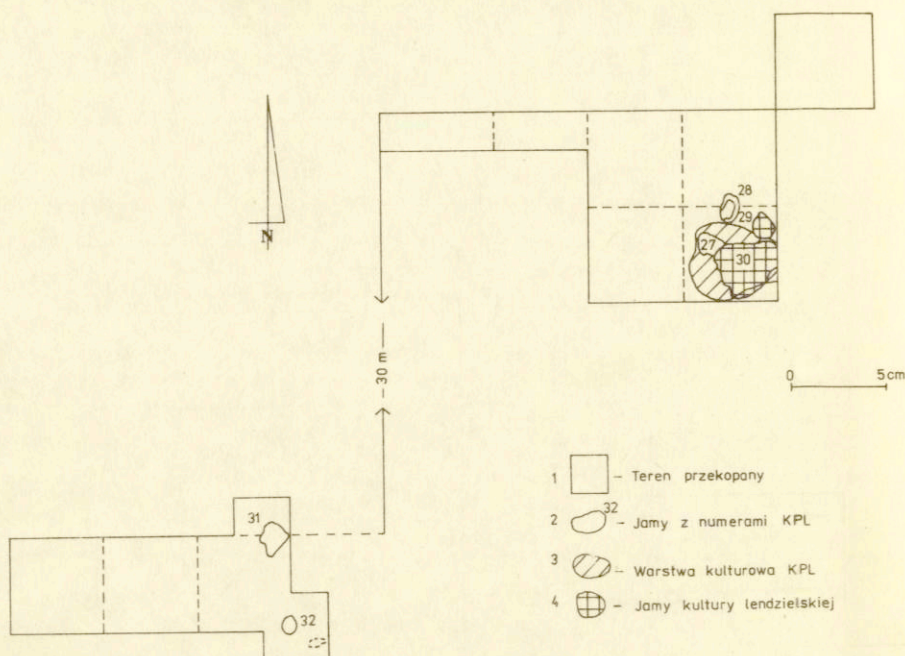
KL w Stryczowicach jest więc odmienne niż na innych stanowiskach tej kultury, w większości lokowanych niżej, bliżej cieków wodnych.

Obserwując rozmieszczenie jam KL na osadzie, zwraca uwagę, że żadna z nich nie jest przecięta przez obiekt KPL, choć obiekty obu kultur znajdują się blisko siebie. Natrafiono natomiast na czytelną stratyografię tych dwóch kultur w profilu przecinającym jamę KL (nr 30) i warstwę kulturową KPL (ryc. 5). W zagłębieniu powstałym po zasypaniu dużej jamy KL zachowała się warstwa kulturowa KPL (nr 26 na planie), która ocalała jedynie dzięki występowaniu we wcześniejszym zagłębieniu. Jama 30, największy obiekt KL, zaczęła ukazywać się dopiero na głębokości 100 cm od powierzchni, posiadając wymiary 360 × 250 cm. Znalezione w niej zabytki to krzemienne wkładki do sierpa (ryc. 6) oraz fragment naczynia na pustej nóżce. Rozmiary jamy mogą wskazywać, że jest ona pozostałością pomieszczenia mieszkalnego. Tuż obok jamy 30 znajdowała się jama KL (nr 29), wypełniona dużą ilością węgla drzewnego i popiołu. Można sugerować jej ścisły związek z jamą 30. Mielibyśmy wówczas do czynienia z dużym paleniskiem lub piecem przylegającym do ziemianki.

Pozostałe jamy KL, nr 1⁵ i nr 25, zawierały większą ilość fragmentów ceramiki

⁵ A. Uzarowicz-Chmielewska, *Jamy neolityczne datowane radiowęglem z osady w Stryczowicach, woj. kieleckie*, WA, t. XLIV: 1979, s. 133-135.

Ryc. 3. Stryczowice, woj. Kielce. Plan wykopu 8 i 9
1 – teren wykopów; 2 – jamy KPL; 3 – warstwa kulturowa KPL; 4 – jamy KL

Plan of trenches 8 and 9

1 – excavation area; 2 – Funnel Beaker pits; 3 – Funnel Beaker cultural layer; 4 – Lengyel pits

i liczniejsze wyroby krzemienne, wśród nich wkładki do sierpów. W jamie nr 1 znaleziono m. in. ułamki naczyń z ornamentem kłutym. Ceramika z jamy nr 1 wskazuje na jej przynależność do grupy modlnickiej, a zespół z tej jamy datowany jest ^{14}C na 3450 ± 240 lat bc (data niekalibrowana⁶).

Poza czterema obiektami kultury lendzielskiej ślady jej osadnictwa na stanowisku są mało widoczne. Natrafia się jedynie na pojedyncze fragmenty naczyń KL w innych obiektach. W przekopanych 3 odcinkach fosy znaleziono 709 fragmentów naczyń, wśród których 22 to ułamki ceramiki KL⁷. Więcej zachowało się wyrobów z krzemienia czekoladowego KL, w tym kilka narzędzi.

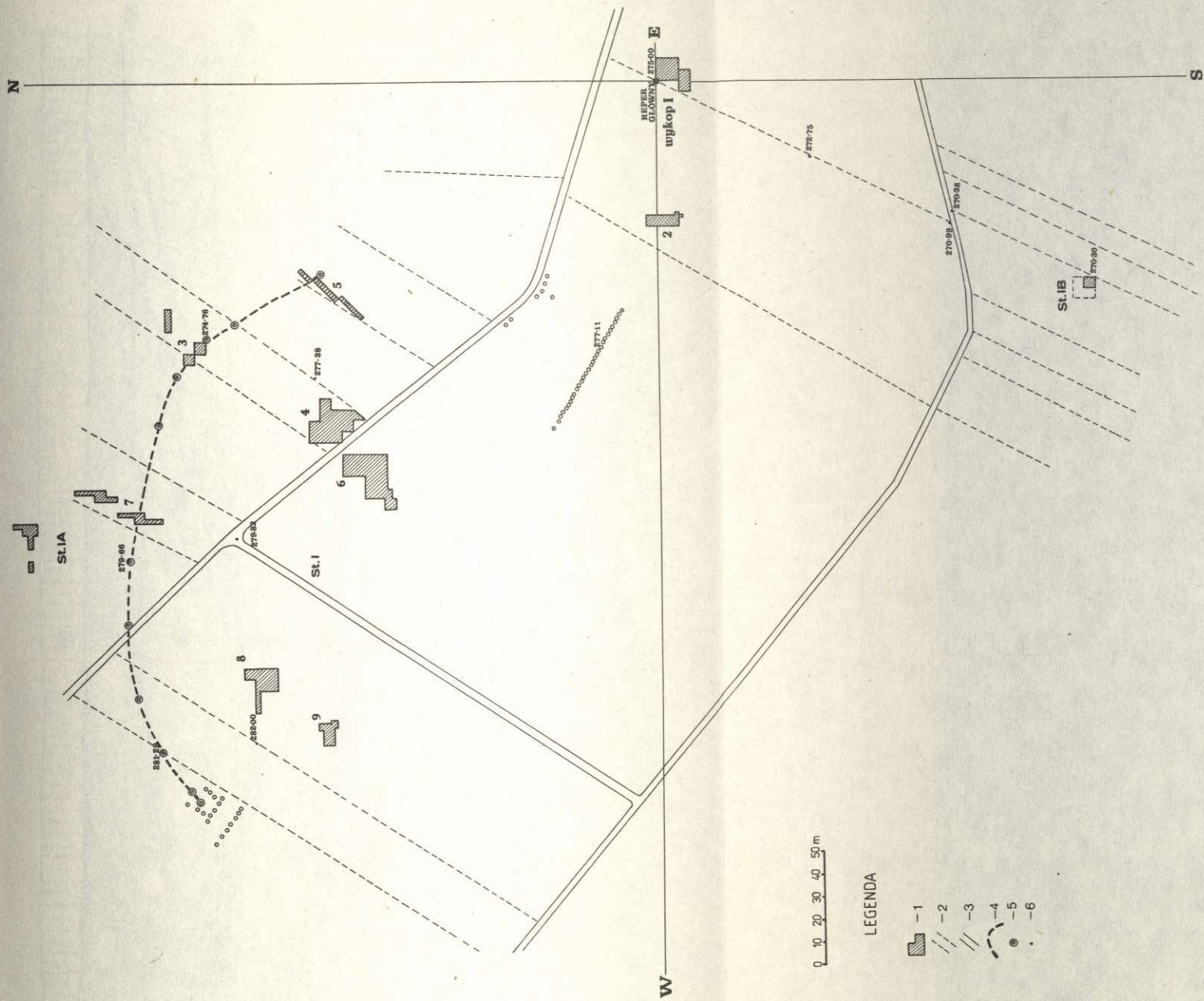
Badania w Stryczowicach dostarczyły jednak najwięcej materiałów z osady kultury pucharów lejkowatych.

Najciekawszym odkryciem na stanowisku jest dobrze zachowana fosa. Natrafiono na nią w drugim roku badań, odsłaniając 12 m jej długości. Następnie poszukiwano dalszych odcinków fosy rowami sondażowymi w północnej i północno-wschodniej części stanowiska I (wykopy 5 i 7), odsłaniając odpowiednio 5,5 m oraz 2,2 m odcinki wzdłuż jej przebiegu. W wykopie 5 natrafiono na przerwę w fosie, co zdaje się wskazywać, że w tym miejscu znajdowało się wejście do osady. Ponieważ konstrukcja fosy w trzech przebadanych odcinkach była bardzo podobna i poznane zostały dobrze nawarstwienia tworzące jej wypełnienie, dalsze badania przebiegu fosy robiono sondą wiertniczą. Tą metodą uchwycy-

⁶ Uzarowicz-Chmielewska, *op. cit.*, s. 134.

⁷ A. Uzarowicz-Chmielewska, *Fosa obronna na osadzie kultury pucharów lejkowatych w Stryczowicach, woj. Kielce, w świetle czteroletnich badań*, Praca oddana do druku w WA w lutym 1983 r.

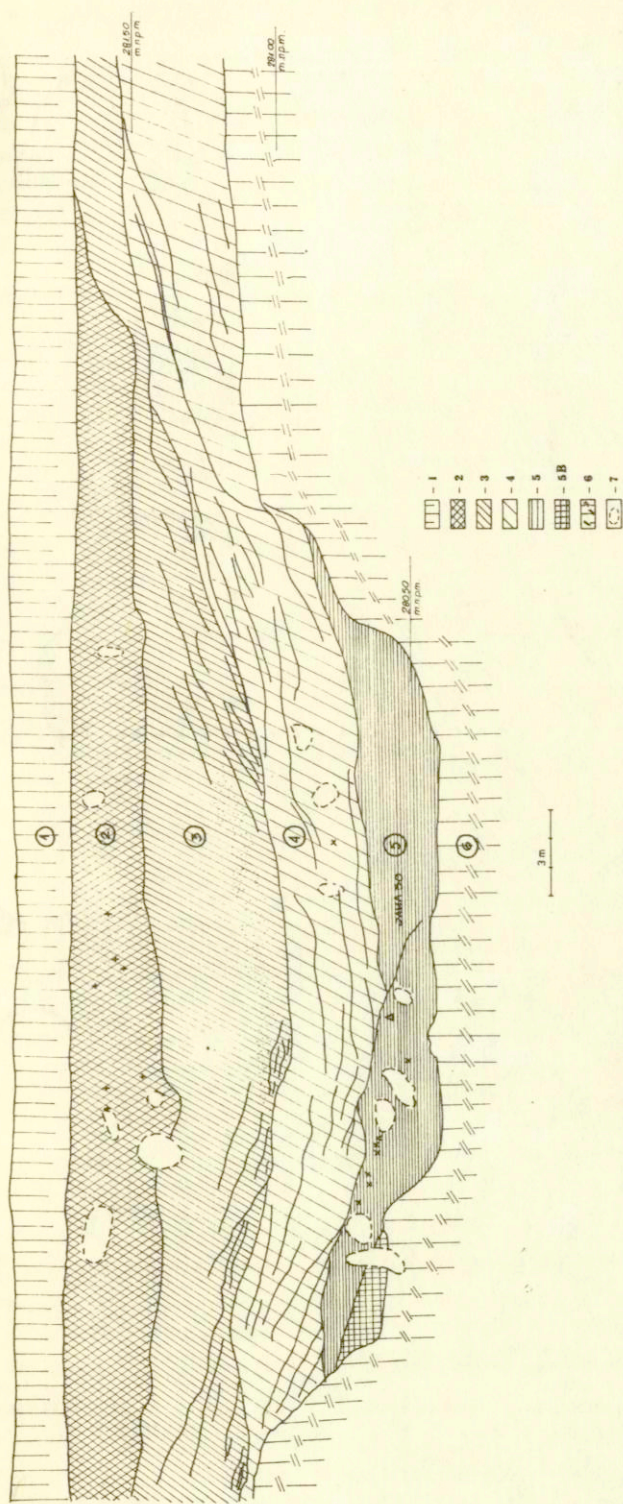
Ryc. 4. Stryczowice, gm. Wasniów, stan. 1. Plan rozmieszczenia wykopów

I – wykopy z lat 1976-1983; 2 – granice pól; 3 – drogi polne; 4 – przebieg fosy; 5 – sondy wiertnicze, w których natrafiono na fosę; 6 – sondy wiertnicze – puste. Wysokości podano w metrach nad poziomem morza

Distribution of excavation trenches

I – trenches of 1976-1983; 2 – field boundaries; 3 – field paths; 4 – course of the moat; 5 – borings with remains of the moat; 6 – borings sterile of finds. Heights are in metres above sea level.

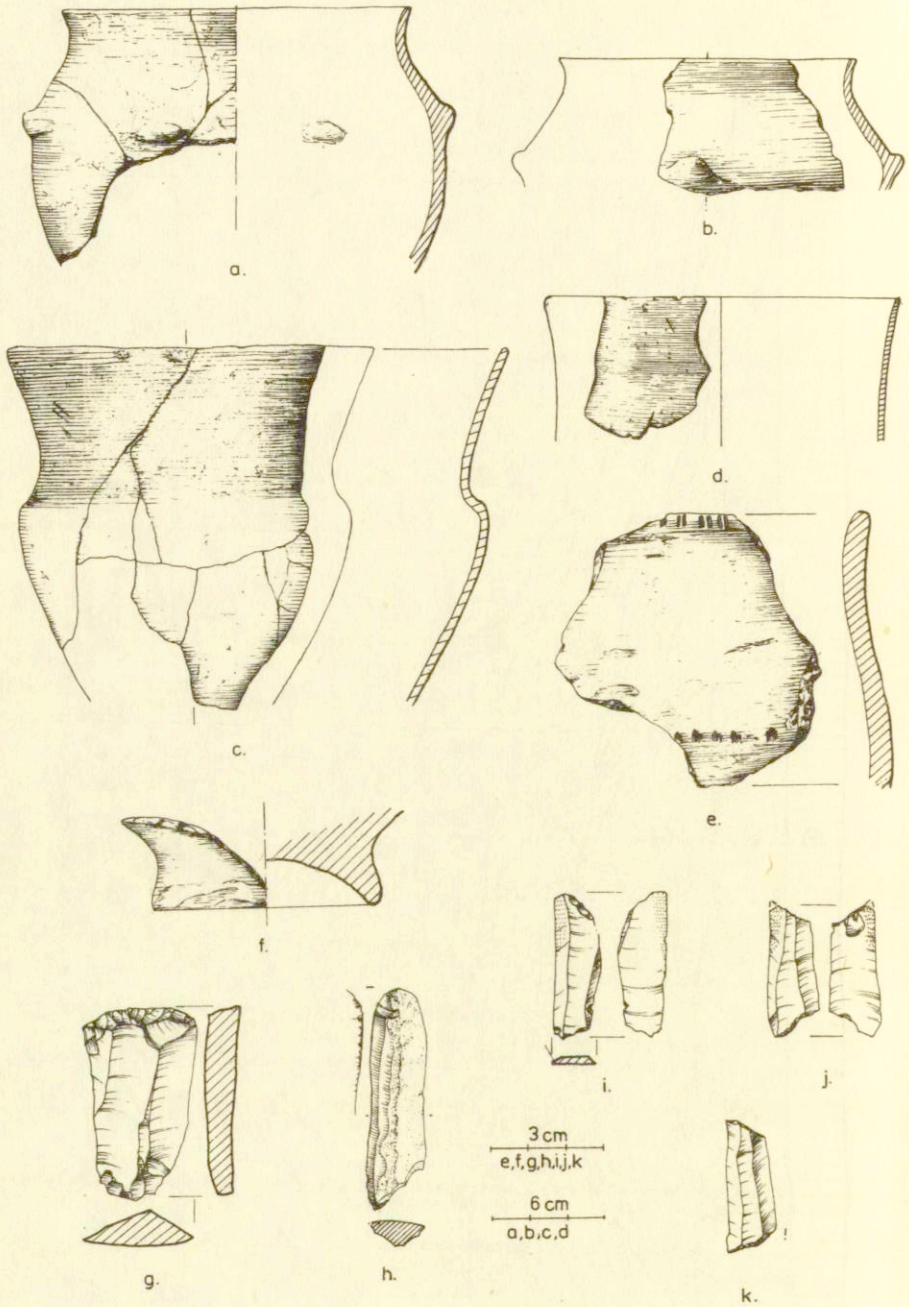

Ryc. 5. Stryczowice, woj. Kielce. Przekrój przez warstwę kulturową KPL i jamę 30 KL

1 – próchnica; 2 – czarna warstwa kulturowa KPL; 3 – czerwono-brązowe i szare iluwium gleby płowej; 4 – dolna część smugowanego iluwium gleby płowej; 5 – jasnoszara warstwa kulturowa KL w jamie 30; 5B – ciemnoszara warstwa kulturowa KL w jamie 30; 6 – całec lessowy; 7 – kretowina

Section through the Funnel Beaker cultural layer and Lengyel pit 30

1 – humus; 2 – Funnel Beaker layer, black in colour; 3 – red-brown and grey illuvium of buff soil; 4 – lower part of laminated illuvium of buff soil; 5 – light grey Lengyel layer in pit 30; 5B – dark grey Lengyel later in pit 30; 6 – primary loess; 7 – mole's tunnels

Ryc. 6. Stryczowice, woj. Kielce, stan. 1. Wybór zabytków lengyeliskich
a, b, h – z jamy 1; *c, d* – z jamy 25; *g, i, j* – z jamy 29; *e, f* – z jamy 30

Selection of Lengyel finds

a, b, h – from pit 1; *c, d* – from pit 25; *g, i, j* – from pit 29; *e, f* – from pit 30

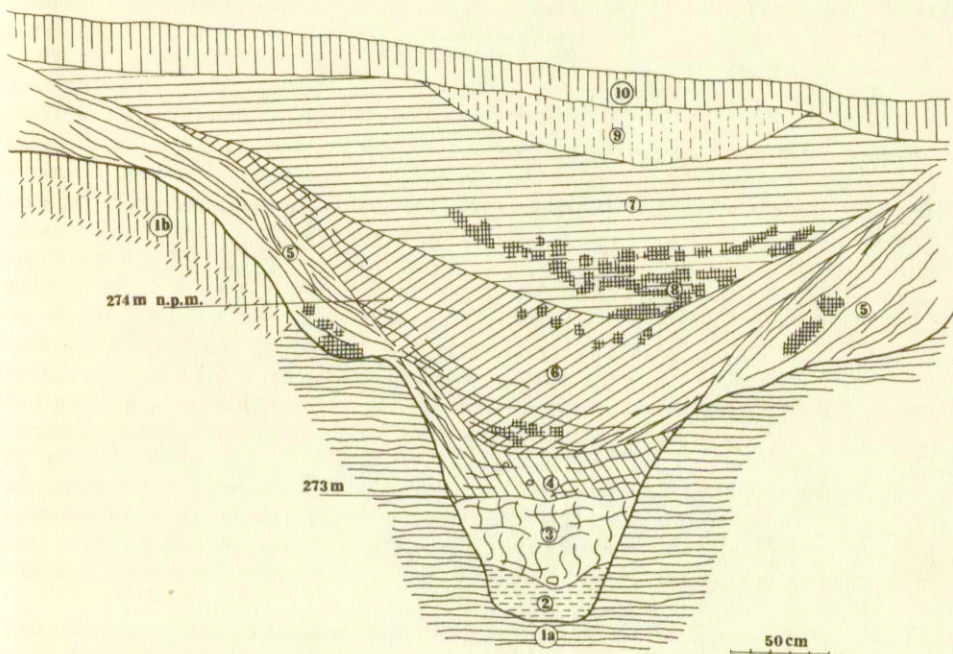

no fosę w 11 otworach wiertniczych, a biorąc pod uwagę przebadane do dna 3 jej odcinki zrekonstruowano jej przebieg w północnej i północno-zachodniej części osady na długości 260 m.

W ostatnim sezonie wykopaliskowym 1983 r. poszukiwano dalszego przebiegu fosy robiąc 48 otworów sondą. Starano się znaleźć dalszy ciąg fosy od strony zachodniej i wschodniej, ale mimo wykonania wielu wierceń wynik był negatywny. Rekonstruując początkowo przebieg fosy po owalu, starano się ją odszukać w domniamanym wschodnim jej przebiegu dwoma rzędami wierceń, jednakże bez pozytywnego rezultatu. Można zatem twierdzić z dużym prawdopodobieństwem, że fosa otaczała osadę tylko od strony północnej.

Budowa fosy ze szczegółowymi informacjami jest już opracowana⁸. Ograniczę się więc do podania jej podstawowych cech. Maksymalna szerokość fosy u góry, bezpośrednio pod ziemią orną, wynosi 4,4 m, a najmniejsza przy dnie 60 cm. Jej głębokość sięgała 2,9 m. Kształt w przekroju zbliżony do dwóch odwróconych trapezów, dolnego i górnego (ryc. 7), na których granicach po obydwu stronach znajdują się jakby stopnie. Na ich poziomie natrafiono trzykrotnie na nisze wydrążone w ścianach bocznych fosy.

Na dnie fosy zalegała zwykle warstwa kulturowa współczesna z osadą i „użytkowaniem” fosy. Warstwa ta była niekiedy przemywana przez płynącą okresowo wodę. Wyżej wypełniały

Ryc. 7. Stryczowice, woj. Kielce. Profil fosy w wykopie 3

1a, 1b – jasnopłowy całec lessowy; 2 – warstwa kulturowa z jasnobrązowego lessu; 3, 4 – przemyty less z próchnicą, przydenna część wypełniska fosy; 5 – jasnobrązowy less ze smugami wytrażeń żelazistych, wypłukany ze ścian fosy i jej otoczenia; 6 – szarobrązowe lessowe wypełnienie rowu; 7 – brązowe, gliniasto lessowe wypełnienie rowu i przeobrażone w iluwium gleby płowej; 8 – czarne, utlenione pozostałości roślinności; 9 – poziom A₂ gleby płowej; 10 – próchnica

Profile of the moat in trench 3

1a, 1b – pale buff primary loess; 2 – cultural layer of light brown loess; 3, 4 – washed loess with humus, bottom part of the moat fill. 5 – light brown loess with stripes of ferruginous precipitation, washed from the walls of the moat and its surrounding; 6 – brown-grey fill of the ditch; 7 – brown, clayey-loess fill of the ditch, transformed into the illuvium of buff soil; 8 – black oxidized remains of vegetation; 9 – horizon A₂ of buff soil; 10 – humus

⁸ Uzarowicz-Chmielewska, *op. cit.*

fosę zmywy lessowe i gliniaste z jej zboczy. Na wypływającym się stopniowo dnie fosy porastała pierwotnie gęsta roślinność, z której pozostały utlenione (zwęglone) substancje organiczne. W stropie wypełnienia fosy spotyka się duże soczewki poziomu A₂ gleby pyłowej, pokrywające pierwotnie stanowisko i fosę.

Bardzo ciekawe jest odkrycie w trzech miejscach fosy nisz wydrążonych w jej ścianach od wewnątrz. Dwie z nich, odkryte w pierwszym 12-metrowym odcinku fosy, położone były blisko siebie na głębokości 130-180 cm. Większa nisza o wymiarach 240 × 60 cm zawierała 63 kości zwierzęce, w tym rogi turów i liczne kości krowy, a wśród nich kość łopatkową, która mogła służyć jako łopata do wybierania ziemi. Druga mniejsza nisza zawierała również kości krowy i 1 fragment naczyń. Trzecia nisza odkryta w wykopie 7 uległa zawałeniu przed wypełnieniem fosy. Była ona wkopana w ścianę fosy do szerokości 100 cm, a na dnie leżała warstwa węgielków z traw lub słomy.

W fosie znaleziono jedno całe naczynie (kubek z uchem *ansa lunata*) oraz 709 fragmentów naczyń, 2 przęśliki, 91 krzemieni, 211 kości zwierzęcych, 17 płyt i brył kamiennych ze śladami obróbki lub używania, kawałki hematytu i grudki polepy. Większość kości odkryto w środkowych warstwach wypełnienia i na dnie fosy, natomiast ceramikę znajdowano we wszystkich warstwach. Należy pokreślić jedynolitość kulturową ceramiki z fosy, spośród której tylko 3,1% należało do kultury lendzielskiej, pozostałe to fragmenty naczyń KPL. Ceramikę tej ostatniej kultury znajdowano również w najwyższych warstwach wypełnienia fosy. Można z tego wnioskować, że podczas długiego procesu zamulania fosy wokół niej na powierzchni istniało tylko osadnictwo KPL, a później tylko jego pozostałości.

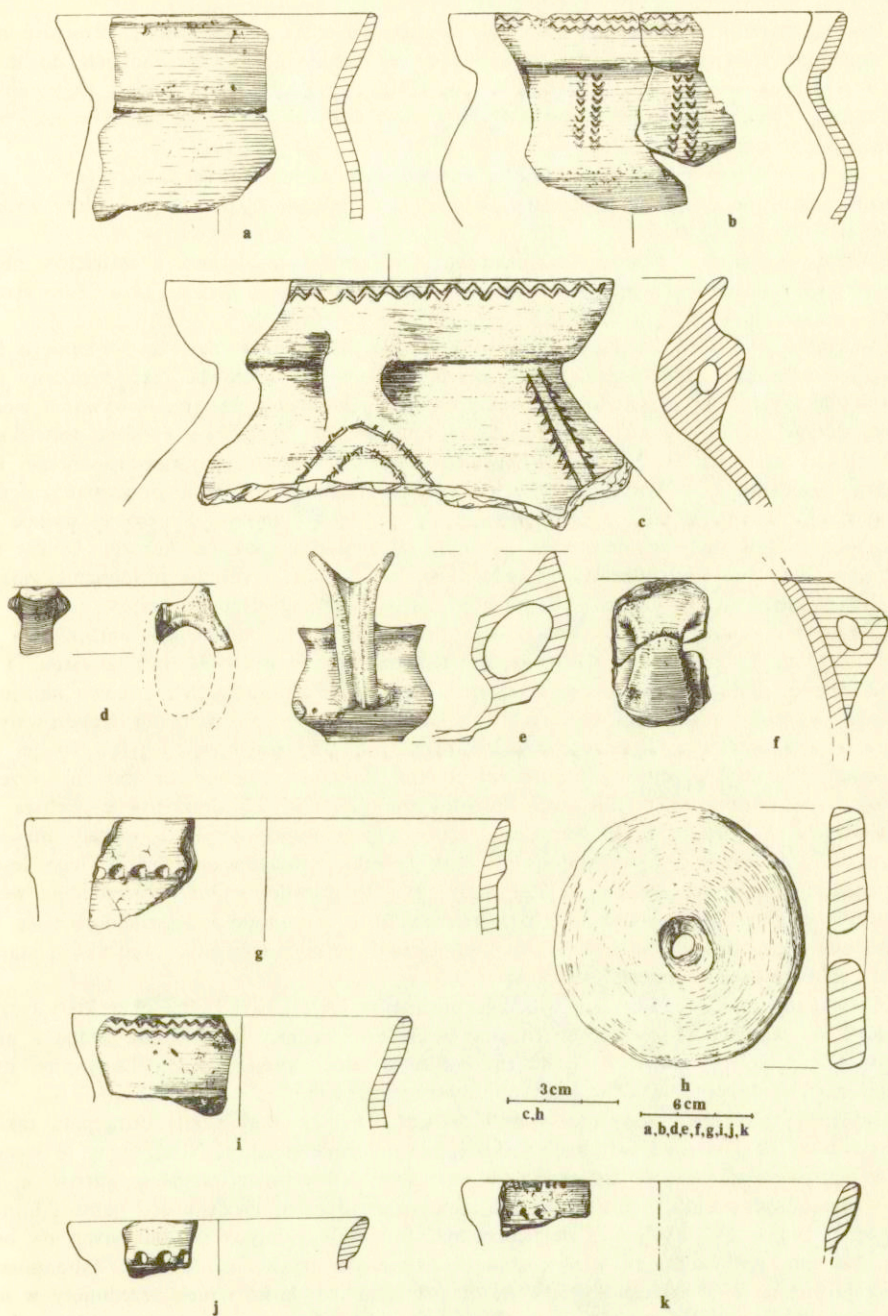
Najważniejsze dla określenia przynależności kulturowej ludności, która budowała fosę, są zabytki z warstwy kulturowej przy jej dnie. Są one współczesne budowniczym i użytkownikom fosy, bo przez nich wdeptane. Ceramika znaleziona przy dnie fosy to, m. in.: fragment amfory z ornamentem o motywie „dru tu kolczastego”, część czaszy lejowatej, fragmenty wylewów z naczyń workowatych oraz kubek ze stylizowanymi rogami. Wykazują one dużą rozpiętość czasową, między ok. 2700-2400 lat p.n.e. (w datach ¹⁴C niekalibrowanych). Materiał ceramiczny z środkowej i górnej części wypełnienia fosy posiada obok form długotrwałych (kubek z *ansa lunata*) cechy wskazujące na jego późny wiek (ryc. 8). Zgodnie więc ze stratygrafią wypełnienia fosy zabytki z przydennej jej części wykazują starsze cechy, a z górnej młodsze. Te dane chronologiczne sugerują dłuższy czas użytkowania fosy. Budowa jej na długości ćwierci kilometra wymagała wielkiego wysiłku, a przy użyciu ówczesnych narzędzi i metod musiała trwać dłuższy czas. Nisze wydrążone w ścianach fosy służyły, być może, do czasowego przechowywania narzędzi i jedzenia przez ludzi budujących fosę. Należy przypuszczać, że obok fosy znajdował się wał z ziemi wydobytej przy jej drażeniu, którego pozostałości nie zachowały się. Znajdowane w stropowej części wypełnienia fosy większe kamienie, niewątpliwie przetransportowane na teren lessowego, bezkamenistego cypla, mogły być używane do umocnienia zewnętrznej strony wału. W fosie nie było stale stojącej wody ze względu na różnice w poziomie jej dna. Dolne wypełnienie posiada jedynie ślady okresowego jej przepływu.

Odkryta na stanowisku fosa tworzy łuk osłaniający osadę KPL od strony północnej najbardziej dostępnej, gdyż za fosą rozciąga się płaski grzbiet wysoczyzny. Z innych stron osada była w pewnym stopniu zabezpieczona przez stromo opadające stoki.

Odkrycie fosy w Stryczowicach wiąże się z zagadnieniem umocnień obronnych osad grupy południowo-wschodniej KPL i w ogóle osad obronnych z tego okresu, odkrywanych w środkowej i wschodniej Europie. Sprawa przyczyny zabezpieczenia osady w Stryczowicach i innych większych osad KPL systemem rowów i wałów jest szeroko dyskutowana i dziś nie znajdujemy jeszcze jednoznacznego wyjaśnienia. Jednym z powodów zbudowania fosy w Stryczowicach mogła być wyjątkowa rola tej osady. Jest ona otoczona dużą ilością mniejszych stanowisk KPL⁹, była być może dla nich osadą centralną (macierzystą)

⁹ Bąbel, *op. cit.*, i D. Mikoś, *Wyniki badań powierzchniowych w okolicy Ostrowca Świętokrzyskiego*. Praca w maszynpisie.

Ryc. 8. Stryczowice, woj. Kielce. Wybór zabytków znalezionych w fosie
 Selection of finds from the moat

i miejscem chronienia się ludności w razie zagrażającego niebezpieczeństwa. Również największe dobro, jakim było bydło, mogło być spędzane w takich wypadkach do dużej i dobrze zabezpieczonej osady. Zwraca uwagę duża liczba kości zwierzęcych znalezionych w osadzie, w jamach i fosie, wśród których przeważa bydło (84%), a dalsze miejsce zajmują świnia i koza lub owca¹⁰.

Nie jest całkiem pewne, czy budowa fosy została zaplanowana tylko od strony najbardziej zagrożonej, czy też praca podjęta przy jej budowie z jakichś powodów została przerwana.

Wskazówką nagłego przerwania życia osady mogłoby być znalezienie 3 szkieletów zmarłych niepochowanych intencjonalnie w grobach. Są to szkielety z jam nr 12 i 23 ze stanowiska 1 oraz z jamy nr 1 na stan. 1B.

W głębokiej na 155 cm jamie nr 12 odkryto na dnie szkielet dziecka 5-6-letniego bez żadnego wyposażenia grobowego. Brak danych, by jamę tę traktować jako regularny pochówek. Jej wypełnisko warstwowe było podobnie, jak w dole do przechowywania wody. Drugi, dobrze zachowany szkielet kobiety w wieku 35-45 lat znaleziono na dnie największej i najgłębszej jamy nr 23. Nie był to również pochówek celowy. Najprawdopodobniej kobieta ta spoczywała w tym samym miejscu, gdzie zmarła, nie była przysypana ziemią i dopiero z biegiem lat jama wypełniła się przez osuwiska i zmywy. Śmierć jej wydaje się nagła. Również w płytkiej jamie nr 1 na stan. 1B znaleziono szkielet kobiety. Obiekt ten nosi charakter jamy odpadkowej i wydaje się, że do niej włożono pośpiesznie zmarłą w sytuacji, kiedy nie było możliwości pochowania jej wg panujących zwyczajów.

Na terenie osady w Stryczowicach odkryto dotychczas i zbadano 35 jam, z tego 32 jamy na stan. 1, 3 na stan. 1B oraz 2 na stan. 1A. Spośród 32 jam ze stan. 1 – 28 należało do KPL. Zwraca uwagę duża różnorodność w ich budowie. Stosunkowo najczęściej jest jam w rzucie poziomym owalnych lub okrągłych, prostokątnych lub trapezowatych w przekroju pionowym. Głębokość ich jest różna, od jam zagłębionych tylko 70 cm od powierzchni ziemi i wypełnisku o grubości 50 cm, do jam o głębokości 150 cm. Trzeba przyznać, że właśnie te płytkie jamy prostokątne (19, 20, 22 oraz trochę głębsza 7) obfitowały w największą liczbę zabytków. Dwie z jam trapezowatych zawierały niewiele zabytków, były natomiast wypełnione w części cienkimi warstewkami przemytego lessu, charakterystycznymi dla osadów stojącej wody. Były to prawdopodobnie zbiorniki na wodę zrobione wewnątrz osady. Inne jamy o trapezowatym przekroju (3 i 5), znajdujące się we wschodniej części osady, zawierały dużą ilość gruzu z polepy, kamieni i węgielków, stanowiące prawdopodobnie pozostałości pieców.

Dwie jamy (nr 31 i 18) miały w rzucie poziomym kształt nerkowaty, charakterystyczny dla KPL na terenach lessowych. Są to jamy większe o średnicy do 300 cm. Jedna z nich ma duże zagłębienie, wcinające się 40 cm poniżej podłogi wyższej części. Druga ma dwa owalne zagłębienia w całość. Obie jamy obfitowały w zabytki.

Interesujące są jamy podwójne – nr 9, 10 oraz 11 i 13. Pod ziemią orną para takich jam rysowała się jako dwa odrębne, blisko siebie położone obiekty. Niżej, jamy te łączyły się ze sobą, by na gł. 70 cm znów się rozdzielić. Obserwując przebieg warstw w jamach połączonych, widać ich jednoczesne zapełnianie. Bardzo ciekawa jest jama 23, największa (średnica ok. 300 cm) i najgłębsza (gł. 210 cm) z dotychczas odkrytych na osadzie. Ma ona wydłużony, prawie prostokątny kształt w przekroju. Jak już wspomniano, zawierała ona na dnie szkielet kobiety, natomiast ceramika, kości i inne przedmioty w niej znalezione były rozdrobnione i nie wskazują, aby pochodziły z jamy zasobowej. Ze względu na swoją wielkość, jama ta mogłaby stanowić pomieszczenie mieszkalne. Jednak jej głębokość i wąskość zdają się temu przeczyć. Być może spełniała ona jednak jakąś funkcję gospodarczą.

¹⁰ A. Lasota-Moskałowska, *Stryczowice, gm. Waśniów, woj. kieleckie. Opracowanie archeologiczne kości zwierzęcych ze stan. nr 1*, Praca w maszynpisie do wglądu w Dziale Neolitu w PMA.

Mieszkańcy osady zamieszkiwali prawdopodobnie w domach naziemnych. Obserwując rozplanowanie jam na stanowisku zwraca uwagę ich skupisko koło jamy nr 7 w północnej części badanego obszaru. Składa się na nie jama „studnia” i kilka jam, przeważnie bardzo bogatych w zabytki, zapewne gospodarczych, które tworzyły rodzaj zagrody. Przestrzeń między skupieniem tych jam a obiektami nr 5 i 6 jest dostatecznie duża, by mógł się tu zmieścić budynek mieszkalny (jama 8 mogła znajdować się we wnętrzu chaty). Również w wykopie 9 odkryto jamę „studnię” nr 32 i dużą jamę o przeznaczeniu gospodarczym. Być może i tu natrafiono na część gospodarczą, która znajdowała się przy obiekcie mieszkalnym. Jamy przykrywano prawdopodobnie dachami na żerdziach. W płytkiej jamie nr 16 odkryto zwalisko polepy, a na kilku jej kawałkach znajdują się wyraźne odciski grubszych żerdzi. Są to więc pozostałości materiału budowlanego konstrukcji ścian i dachu.

Zabytki ruchome, znalezione w czasie badań w Stryczowicach, to liczna i zróżnicowana ceramika, wytwory i narzędzia krzemienne, 1 blaszka miedziana, zawieszka kościana, narzędzia z kości (szydła, dłuta), duża liczba przęślików, 2 ciężarki tkackie, fragmenty i całe siekiery krzemienne oraz duża liczba przedmiotów kamiennych, szczególnie żaren, rozcieraczy, płyt szlifierskich, oselek, 2 topory (ryc. 9 i 10). Z jam na stanowisku 1 (nie licząc liczby ułamków naczyń z ziemi ornej i zawartości stanowisk 1A i 1B) wydobyto 4806 fragmentów naczyń obok kilku całych form. Liczba fragmentów waha się od kilku do kilkuset w poszczególnych jamach. Wśród ceramiki spotyka się stosunkowo najwięcej naczyń z pogrubioną i ozdobioną krawędzią wylewu, często z guzkami pod krawędzią. Są one zróżnicowane co do wielkości. Zwracają uwagę ich małe dna. Forma ta jest typowa, szczególnie dla osad grupy południowej KPL. Licznie reprezentowane są puchary lejkowate, często bardzo duże, zdobione ornamentami rytymi i stempelkowymi o różnorodnych wzorach i układach. Powszechnie natrafia się na fragmenty baniastych amfor z 2 lub 4 uchami na brzuścach oraz amfory z uszkami kolankowatymi przy nasadzie szyjki. Dość liczna jest grupa kubków i czerpaków. Te ostatnie mają często ucha *ansa lunata*. Duże kubki są bogato zdobione ornamentem rytym i bardzo podobne do odkrytych w Ćmielowie. Znalaziono również fragmenty dzbana. Formy misowate i naczynia niskie, szerokootworowe są mniej liczne; bardzo mało jest też flasz z kryzą. Ozdoby plastyczne na naczyniach reprezentowane są przez nalepiane festony, a na uchach naczyń spotyka się plastykę figuralną. Najokazalszym jej przykładem jest stylizowana główka zwierzęca, prawdopodobnie wołka, na zawieszaniu ucha naczynia z jamy nr 31. Motyw rogów potwarza się na naczyniach kilkakrotnie.

Wymienione rodzaje naczyń wiążą ceramikę ze Stryczowic z klasyczną fazą KPL. Zwraca jednak uwagę kilka cech wskazujących na możliwość jej późnego datowania. Jest to chropowacenie powierzchni naczyń, ornamentyka żłobków nawiązująca do ceramiki promienistej, staranne polerowanie i bardzo silny wypał naczyń nadające im powierzchniom metaliczny wygląd. Bardzo dużo analogii do ceramiki ze Stryczowic znajdujemy w materiale z pobliskiego Ćmielowa¹¹, a także w ceramice z osad w Zawichoście-Podgórzu¹², Niedźwiedziu¹³, Bronocic¹⁴, i to z kilku faz wyróżnionych dla ceramiki tej ostatniej osady.

Materiały krzemienne znamionuje występowanie dużej ilości surowców. Najwięcej znaleziono krzemieni świciechowskich i czekoladowych, tych ostatnich w dość dużym procencie, jak na stanowisko KPL. Na trzecim miejscu plasuje się krzemień pasiasty z dużą ilością odłupków z siekier i kilkoma całymi siekierami. Najliczniejsze narzędzia krzemienne to dra-

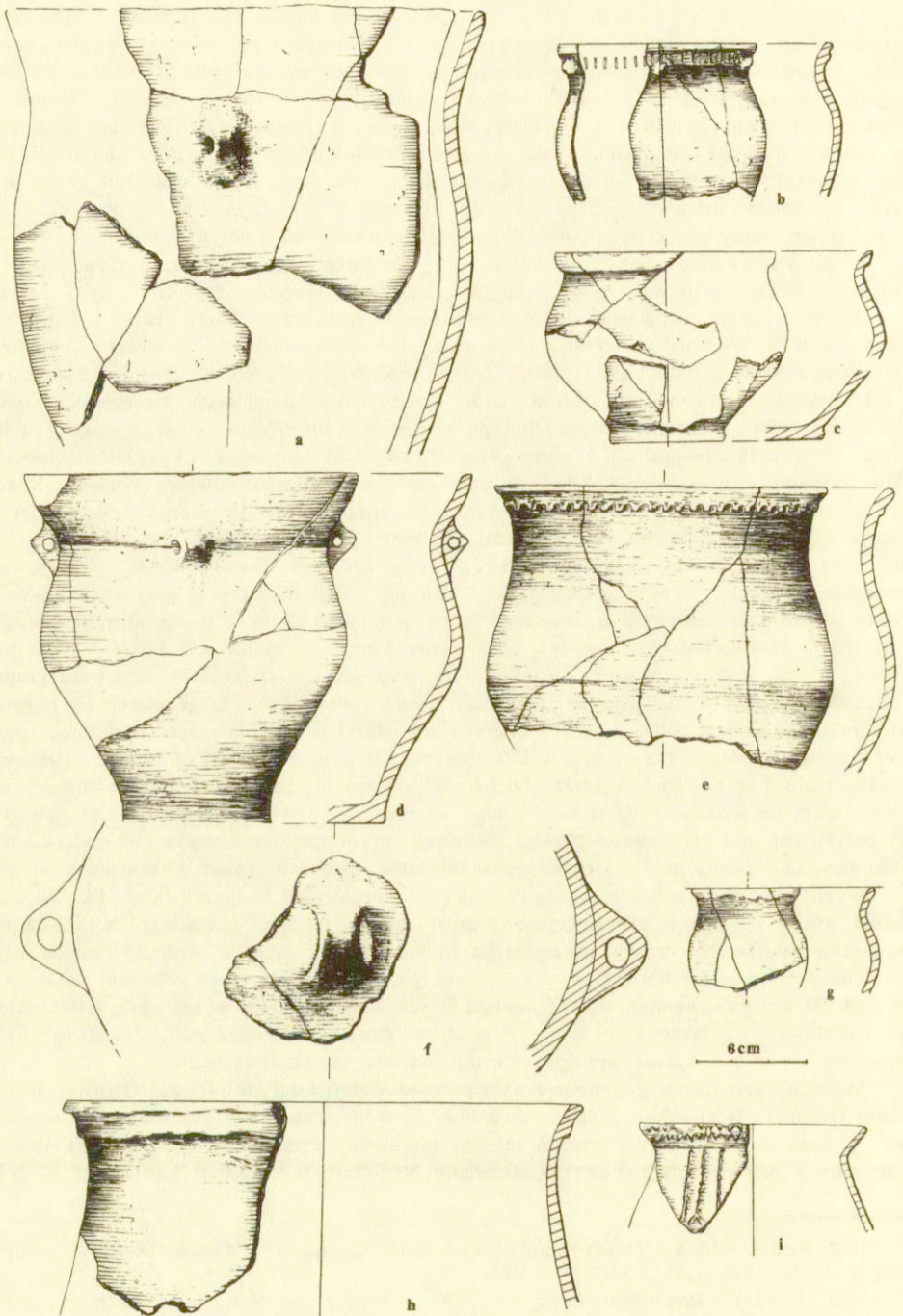
¹¹ Z. Podkowińska, *Osada neolityczna na Górze Gawroniec w Ćmielowie, pow. Opatów*, WA, t. XVII: 1950, tabl. XXXVII-XLVI.

¹² B. Balcer, *Stanowisko Pieczyska (Zbrza Wielka) w Zawichoście-Podgórzu, pow. Sandomierz, w świetle pierwszych wykopalisk*, WA, t. XXXII: 1966-1967, s. 351.

¹³ B. Burchard, *Wyniki badań wykopaliskowych na osadzie kultury pucharów lejkowatych, stan. 1 w Niedźwiedziu, gm. Słomniki, woj. Kraków w latach 1965-1973*, Sprw. Arch., t. 29: 1977, s. 74, ryc. 11.

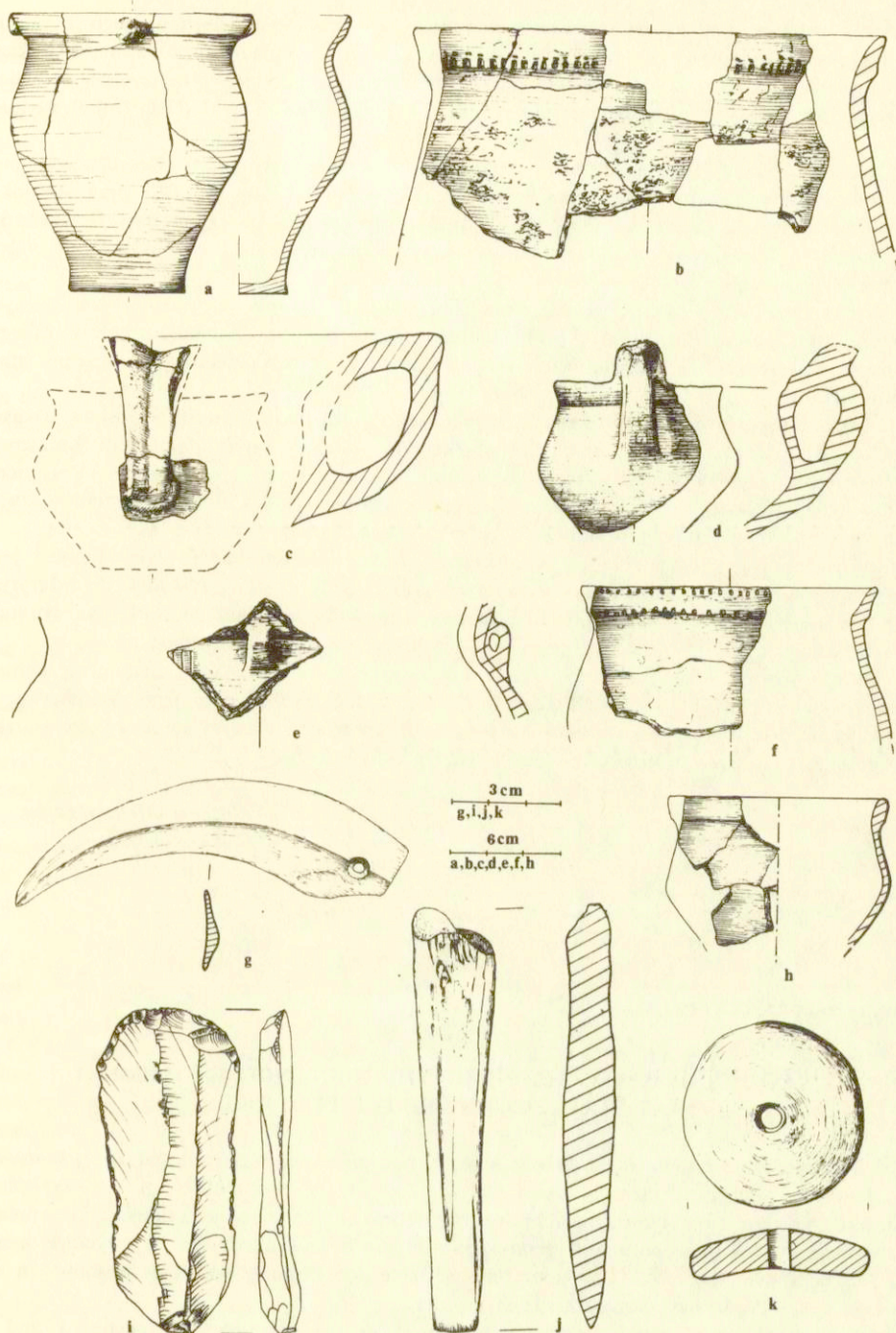
¹⁴ J. Kruk, S. Milisauskas, *Chronology of Funnel Beaker, Baden-like and Lublin-Volyanian Settlements at Bronocice, Poland*, „Germania”, 99/1: 1981, s. 5, 6 i 8.

Ryc. 9. Stryczowice, woj. Kielce. Wybór ceramiki z jamy 20
 Selection of pottery from pit 20

Ryc. 10. Stryczowice, woj. Kielce. Wybór zabytków z jamy 7
 Selection of finds from pit 7

pacze i siekiery, a dalej wyświecone wiórowce z krzemienia świeciechowskiego i wiertła. Brak form wskazujących na produkcję półsurowca wiórowego na miejscu, a materiał krzemienisty jest bardziej charakterystyczny dla osady użytkowników niż producentów wyrobów krzemienianych. Szczegółowe opracowanie materiału krzemienianego ze Stryczowic winno przynieść wiele uściśleń.

Dla materiałów KPL ze Stryczowic mamy już pierwsze daty ^{14}C ¹⁵. Dotyczą one jamy nr 5 z wykopu 2. Daty te są późne, wynoszą 2450 ± 240 i 2300 ± 180 BC, przy stosunkowo dużym błędzie laboratoryjnym. Biorąc pod uwagę znaleziska z następnych wykopów, a szczególnie charakter ceramiki, wydaje się, że czas trwania osady mimo tych dat należy przesunąć na nieco wcześniejszy okres.

Odkrycie osady w Stryczowicach i dotychczasowe jej badania przyniosły wiele ważnych ustaleń i zarysowały interesującą problematykę. Do tych ważnych ustaleń należy zaliczyć istnienie fosy, określone rozplanowanie wnętrza osady i jej bezpośredniego otoczenia (stan. 1A i 1B).

Rozmaitość używanych surowców krzemienianych upoważnia do snucia wniosków o zasięgi działalności i dość rozległych kontaktach mieszkańców osady z całym dorzeczem Kamiennej aż po Wisłę. Uderza bardzo liczne występowanie kości bydła, co wskazuje na istnienie rozwiniętej gospodarki zwierzęcej. Równocześnie stwierdzono dużą ilość przedmiotów związanych bezpośrednio lub pośrednio z rolnictwem (m. in. żarna).

Wiele spraw czeka jeszcze na wyjaśnienie w toku dalszych badań. Niejasne jest jeszcze funkcjonalne zróżnicowanie poszczególnych części osady oraz jej stosunek do odkrytych już, ale nie badanych wykopaliskowo, najbliższych punktów osadniczych KPL. Na gruntach wsi Stryczowice jest ich 7, a do tego dochodzą liczne we wsiach sąsiednich.

Wiele niespodzianek może dostarczyć dalsze odkrywanie i badanie osadnictwa kultury lendzińskiej stanowiska stryczowskiego. Już teraz widać wychodzenie tego osadnictwa na wysoczyznę, być może tylko sezonowo w związku z uprawami, o czym świadczy „żniwiarski” inwentarz znajdujący w odkrytych obiektach tej kultury.

*Państwowe Muzeum Archeologiczne
w Warszawie*

ANNA UZAROWICZ-CHMIELEWSKA

RESULTS OF EXCAVATIONS OF THE NEOLITHIC SETTLEMENT AT STRYCZOWICE, KIELCE PROVINCE

The Neolithic settlement at Stryczowice, Kielce province, was explored for six seasons in 1976-1983. The settlement occupies the flat top of the promontory of a loess upland situated between two streams which are tributaries of the river Kamionka. The upland drops steeply towards south and gently towards north and north-east. Its average height is 275 m above Sea level. The slopes are suitable for farming and the meadows in the stream valley could have served as good pasture.

Excavations were begun in the eastern part of the site (fig. 4, trenches 1 and 2) where part of a moat was revealed (fig. 4, trench 3). The moat, whose further course was traced by means of borings, was systematically explored to its bottom at another two points (fig. 4, trenches 5 and 7). At the same time excavations were carried out

¹⁵ Uzarowicz-Chmielewska, *Jamy neolityczne datowane radiowęglem...*, s. 137 i 139.

within the settlement (fig. 4, trenches 4, 6, 8 and 9). Beyond the area of compact settlement in the north-eastern part of the site where we hoped to reveal a cemetery, a test trench, 25 sq m in size, was located (fig. 4, site 1B). Three Funnel Beaker pits with abundant materials, one with a skeleton, were recorded there. Yet another trench was located in the northern part of the site beyond the moat (fig. 4, site 1A) where remains of stone-earth constructions have come to light.

Most features and materials yielded by the site belong to the Funnel Beaker culture, yet site 1 revealed 4 Lengyel pits as well. The position of 3 pits on the top of the elevation differs from that recorded on other sites where the Lengyel settlement occupies areas situated at lower places near streams. One pit was uncovered on the slope of the promontory. Trench 8 revealed a distinct stratigraphy of the Lengyel and Funnel Beaker cultures. A cavity which formed after a large Lengyel pit (no 30) had been filled up was overlaid by a Funnel Beaker layer (fig. 2). Pit 30 was the largest Lengyel feature on the site and might have served for dwelling. To it adjoined another Lengyel pit (no 29) which contained large amount of charcoal and ashes and was probably a hearth. The other two Lengyel pits contained lots of potsherds, flints and flint artifacts including inserts for sickles (fig. 6). The Lengyel pottery represents the Modlnica group. The radiocarbon dates of the finds from Lengyel pit 1 read 3450 ± 240 BC.

The Funnel Beaker materials were the most abundant. The discovery of the well preserved moat is of particular interest. The moat was explored to its bottom in 3 places and its course was traced along the length of 260 m (fig. 4). Despite numerous borings no further parts of the moat have been revealed. It seems therefore that the moat surrounded the settlement only on the exposed northern and partly eastern side.

The moat was 440 cm wide at the top and 60 cm at the bottom, and was 290 cm deep. Its cross-section resembles two inverted trapezes (fig. 7) with shelves at their borders. At the level of the shelves three niches were recorded. The bottom of the moat was covered by a cultural layer contemporaneous with the settlement and the period when the moat was used. The moat was filled with loess and clayey wash from its sides. Materials found there consisted of 687 Funnel Beaker potsherds, 2 spindle whorls, 91 flints and 211 animal bones mostly found near the bottom. The niches, which probably served as shelters for the builders of the moat, contained 63 animal bones including auroch's antlers and numerous bones of cows.

The cultural uniformity of the finds from the moat indicates that in the long process of it being filled up the Funnel Beaker settlement or its remains existed on the surface and around the moat. The moat was probably accompanied by a rampart raised with earth removed when digging the moat. Stones found inside the moat might have served for revetting the inner wall of the rampart. There was no stagnant water in the moat whose loess fill showed traces of water flow. The Stryczowice moat is part of the broad problem of defensive constructions in settlements of the northeastern group of the Funnel Beaker culture and in settlements discovered in Central Europe. One of the reasons for building the moat could have been the fact that the Stryczowice site functioned as a parent settlement and place of refuge for people and their possessions from surrounding Funnel Beaker settlements, an exceptionally large number of which have been recorded in the neighbourhood. Also cattle which was the most valuable possession might have been driven to the well protected settlement which yielded a large amount of animal bones, notably of cattle and pig.

So far the settlement has yielded 35 pits of various shapes and sizes, 31 of which belong to the Funnel Beaker culture. Numerous pits were rectangular or trapeze-shaped. Of these the more shallow were the richest in finds. Two deeper pits were filled with thin layers characteristic of stagnant water deposits. They were probably water reservoirs located inside the settlement. There were moreover renal shaped and double pits, characteristic of the loess area during the Funnel Beaker culture. The largest pit (no 23), 210 cm deep, contained the skeleton of a woman, 35 to 45 years of age. This was not an intentional

burial and the woman was obviously lying where she had actually died. Yet another two pits contained skeletons of a woman and a child, the burials showing no traces of the current rite. Everything seems to indicate that in all cases the death was sudden.

Small finds produced by the site include pottery (fig. 9, 10), flint artifacts and tools, a copper plate, a pendant of boar's tusk, bone tools such as awls, and chisels, a large number of spindle whorls and loom weights and a considerable number of stone objects, notably quernstones, grinders, grinding-plates, hones and 2 perforated axes.

The Stryczowice pottery has a number of forms typical of the developed phase of the Funnel Beaker culture. Some its characteristics, however, suggest a later date. The pottery in question is closely similar to that from the neighbouring large settlement at Ćmielów.

The materials used was mostly Świeciechów and chocolate flint. Striped flint occupies the third place, with a large number of flakes from axes. There is no evidence for the local flint working, the material being characteristic for a settlement of users.

The first radiocarbon dates of the Funnel Beaker material from the settlement in question were obtained for double pit 5 and read 2450 ± 210 and 2300 ± 180 BC.

It is intended to continue the excavations at Stryczowice.